

К.В.Кириченко *

МЕТОДИ РОБОТИ УКЛАДАЧІВ ЛЕГЕНДАРНОЇ ЧАСТИНИ ЛІТОПИСІВ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО: НА ПРИКЛАДІ ЗАПОЗИЧЕНЬ ІЗ ТЕКСТУ ІПАТІЇВСЬКОГО ЛІТОПISУ

Досліджується вплив тексту Галицько-Волинського літопису на створення та розвиток легендарної частини 2-го зводу літописів Великого князівства Литовського. Розглядаються прямі запозичення (імена литовських князів, сюжети), напрями редагування, а також механізми розвитку тексту легендарної частини шляхом доповнень з інших джерел. Детальний розбір запозичень дозволив простежити певні методи роботи укладача з текстами та відповісти на питання про характер тексту Галицько-Волинського літопису, використаного при створенні легендарної частини 2-го зводу літописів середньовічної Литовської держави.

Ключові слова: Велике князівство Литовське, літописання, легендарна частина літописів ВКЛ, Галицько-Волинський літопис, текстологія.

У статті, присвяченій проблемі використання тексту Галицько-Волинського літопису (ГВЛ) при створенні легендарної частини 2-го зводу літописів Великого князівства Литовського (ЛЧ), аналізувалося загальне ставлення укладача легендарної частини до ГВЛ¹. Розглянувши посилання на певні тексти, що присутні в ній, і текстуальні запозичення деяких формул із ГВЛ, було висунуте припущення про наявність якогось хронографічного тексту та літопису типу Іпатіївського (у версії Хлебниковського списку) перед першою версією ЛЧ. Запозичення фрагментів ГВЛ при створенні 3-го зводу літописів ВКЛ (т.зв. «Хроніки Биховця»)² частково підтверджує цю гіпотезу. У попередній статті було констатовано використання тексту ГВЛ у два прийоми. Спочатку, у першій редакції легенди (списки Красинського та Євреїновський), запозиченими з Галицько-Волинського літопису іменами «розбавлялася» генеалогія, побудована в основному на епонімічних моделях³. Згодом, при редагуванні, деякі «неблагонадійні» імена замінювалися, на думку редактора, більш адекватними. Саме з'ясуванню напрямів редагування легендарної частини за текстом ГВЛ та іншими додатковими джерелами, механізмів розвитку тексту ЛЧ за рахунок доповнень із різних джерел і присвячено цю статтю⁴.

* Кириченко Катерина Віталіївна – молодший науковий співробітник Інституту історії України НАНУ, сектор досліджень з історії Київської Русі
E-mail: kvk@bigmir.net

¹ Кириченко К. Галицько-Волинський літопис і створення легендарної частини 2-го зводу літописів Великого князівства Литовського // Український історичний журнал. – 2012. – №6. – С.111–129.

² Розвідка, присвячена цьому питанню, гогується до друку.

³ Цю гіпотезу висловив свого часу Є.Охманський (див.: *Ochmański J. Nad Kroniką Bychowca // Studia Źródłoznawcze. – Т.ХІІ. –Warszawa, 1967. – S.157).*

⁴ На час подачі статті у друк авторці не була відома книга польського дослідника Я.Юркевича (див.: *Jurkiewicz J. Od Palemona do Giedymina: Wczesnonowożytnie wyobrażenia o początkach Litwy. – Poznań, 2013. – Cz.I: W kręgu latopisów litewskich).*

Досі не встановлено, яким був той текст, що перебував у руках автора ЛЧ. У більшості випадків дослідники просто вказували, що при укладанні легендарної частини використовувався Галицько-Волинський літопис⁵, але не робили детального розбору запозиченого. Це спричинило виникнення гіпотези «неповного тексту ГВЛ», яку запропонував польський дослідник Є.Охманський⁶. Її підтримала Н.Морозова у своїй докторській дисертації⁷. Головними доказами, отже, є те, що крім імен власних князів, запозичених із ГВЛ, автор легендарної частини не наводить жодних відомостей про них, хоча їхні історії розлого викладено в тому тексті Галицько-Волинського літопису, який нам відомий. Особливо яскраво, на думку Є.Охманського, це видно із зіставлення розлогої оповіді про Войшелка у ГВЛ та короткої згадки про нього в легендарній частині⁸. Однак, як ми вже спробували показати в попередній статті, поява цього посилання у ЛЧ може бути й не пов'язана з якимсь невідомим нам текстом, де згадувався б Войшелк⁹.

Це також підтверджується й наявністю в тексті ЛЧ переробленої версії Войшелкової історії про заснування Лавришівського монастиря¹⁰. Вона майже повністю збігається з другою версією життєпису Войшелка, яка читається у ГВЛ під 6770/1262 р. (за хронологією Іпатіївського списку)¹¹. Д.Голдфренк вважає, що на життєпис Лавраша-Римонта-Василя, крім життєпису Войшелка Галицько-Волинського літопису, безпосередньо ще вплинули легенди, пов'язані з Лавришівським монастирем та генеалогічні легенди литовської знаті¹². В історії Лавраша проглядається дуже чітка схема, запозичена із ГВЛ, певні уточнення з інших джерел (про що пише й Д.Голдфренк¹³). Ототожнення Лавришівського монастиря з обителлю, котру заснував Войшелк, могло відбутися без особливих місцевих легенд, адже від XIV ст. литовські князі були ктителями монастиря, що засвідчують вкладні записи Лавришівського євангелія¹⁴.

⁵ Детальніше про історіографію див.: *Кириченко К.* Галицько-Волинський літопис і створення легендарної частини 2-го зводу літописів Великого князівства Литовського. – С.111–115.

⁶ *Ochmański J.* Nad Kroniką Bychowca. – S.155.

⁷ *Морозова Н.* Вопросы языка и текстологии летописей Великого княжества Литовского: Хроника Быховца: Дисс. д-ра гуманитар. наук, филология, балт. и слав. языки и лит.-ра. = *Morozova N.* Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės metraščių kalbos ir tekstologijos problemos: Bychovco kronika: Daktaro disertacija humanitariniai mokslai, filologija, baltų ir slavų kalbos ir literatūra. – Вильнюс, 2001 / Vilnius, 2001. – С.34.

⁸ *Ochmański J.* Nad Kroniką Bychowca. – S.157.

⁹ *Кириченко К.* Галицько-Волинський літопис і створення легендарної частини 2-го зводу літописів Великого князівства Литовського. – С.124–126.

¹⁰ На це вже вказував Д.Голдфренк (див.: *Goldfrank D.* The Lithuanian Prince-Monk Vojšėlk: A Study of Competing Legends // *Harvard Ukrainian Studies.* – Vol.XI. – №1/2. – 1987, June. – P.58 (note 74).

¹¹ Полное собрание русских летописей (далі – ПСРЛ). – Т.2. – Москва, 2001. – Стл.857–869. Про історію тексту життєпису Войшелка у Галицько-Волинському літопису див.: *Vilkul T.* Haličo Voluinės metraštis apie kunigaikščio Vaišelgos vienuolystę // *Naujasis Židinys-Aidai.* – 2004. – №6. – P.263–267; *Генсьорський А.І.* Галицько-Волинський літопис (процес складання; редакції і редактори). – К., 1958. – С.57–62; *Толочко П.* Литовский князь Войшелк в русских летописях // *Ruthenica.* – Т.V. – К., 2006. – С.117–127.

¹² Князів Гольшанських, Гедройців, Свирських та родів некнязівського походження (Гаштольди, Монвиди, Довойни) (див.: *Goldfrank D.* The Lithuanian Prince-Monk Vojšėlk: A Study of Competing Legends. – P.59–60, 75).

¹³ *Goldfrank D.* The Lithuanian Prince-Monk Vojšėlk: A Study of Competing Legends. – P.56–63.

¹⁴ *Freidelówna T.* Ewangelia Ławryszewski: Monografia zabytku. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1974. – S.15.

Тож крім питання про те, яким був той текст ГВЛ¹⁵, що знаходився в руках укладачів ЛЧ¹⁶ (це ставить перед дослідником завдання ретельного аналізу, що та в який спосіб було запозичено), спробуємо проаналізувати, чому саме редагування йшло таким шляхом.

Система запозичень із тексту Іпатіївського літопису

Прямі запозичення із ГВЛ у легендарній частині 2-го зводу літописів ВКЛ – трьох типів. По-перше, як уже було помічено (Я.Якубовський¹⁷, М.Ючас¹⁸, Є.Охманський¹⁹), ГВЛ виступив джерелом князівських імен для укладачів ЛЧ. По-друге, у ЛЧ увійшли відредаговані сюжетні оповідання з ГВЛ, пов'язані з литовськими князями. Укладачі ЛЧ замінювали імена персонажів, залишаючи сюжет майже незмінним, подібно до того, як працювало багато середньовічних книжників. Класичним прикладом подібного використання став сюжет про заснування Лавришівського монастиря, «списаний» із войшелкової історії²⁰. По-третє, автор запозичив деякі вирази із ГВЛ, зробивши їх формулами для свого тексту²¹. Останній тип запозичень детально розглянуто в нашій попередній статті²².

Імена. Система іменування литовських князів для укладачів легендарної частини варіювалася. Імена грають велику роль у встановленні напрямів редагування ЛЧ²³, тож варто проаналізувати систему запозичень із джерела, яке ми знаємо, щоб зрозуміти також і систему редагування загалом. Отже, по-перше, князі називалися відтопонімічно²⁴ (тобто від назви міст виводилися імена князів-засновників, наприклад «Керново» → «Кернус», «Юрборк» →

¹⁵ Випущена тут проблема впливу Київського літопису, який також є складовою частиною Іпатіївського літопису, заслуговує на окрему розвідку з огляду на тенденцію розглядати так звану «Повість про Полоцьк» як окрему пам'ятку та різні погляди на джерела «полоцьких звісток» ЛЧ. Див., напр.: *Заяц Ю.А.* История белорусских земель X – первой половины XIII в. в отображении летописей и хроник Великого княжества Литовского // *Гістарычна-археалагічны зборнік*. – Мінск, 1997. – №12. – С.85–91; *Філіповіч М.* Полоцька земля у білорусько-литовській літописній традиції // *Український історичний збірник*. – 2010. – Вип.13. – С.44–56; *Gudmantas K.* «Šventoji» Polocko kunigaikščiai Lietuvos metraščių duomenimis [Tarptautinė mokslinė konferencija «Valdančioji dinastija ir krikščioniškosios kultūros sklaida LDK (bažnyčia, valstybė, visuomenė)», 2007 m. lapkričio 8–9 d. Vilnius].

¹⁶ Легендарна частина належить до анонімних творів зі складною історією тексту. Цілком можливо, що як над першою, так і над другою редакціями працювала не одна людина (автор, редактор), а декілька.

¹⁷ *Jakubowski J.* Studya nad stosunkami narodowościowymi na Litwie przed Unią Lubelską. – Warszawa, 1912. – S.50–51.

¹⁸ *Jučas M.* Lietuvos metraščiai ir kronikos. – Vilnius, 2002. – P.57–58; *Idem.* Lietuvos metraščiai. – Vilnius, 1968. – P.59.

¹⁹ *Ochmański J.* Nad Kroniką Bychowca. – S.155–163.

²⁰ *Goldfrank D.* The Lithuanian Prince-Monk Vojškelk: A Study of Competing Legends. – P.44–76.

²¹ *Сушицкий Т.* Західноруські літописи як пам'ятки літератури. – Ч.ІІ / Упорядкував та до друку виготовив О.А.Назаревський [Праці з історії письменства давньої України. – Т.1 / За ред. В.Перетца]. – К., 1929. – С.362–404. Див. також: *Кириченко К.* Галицько-Волинський літопис і створення легендарної частини 2-го зводу літописів Великого князівства Литовського. – С.115–124.

²² Див. прим.1.

²³ *Філюшкін А.И.* К вопросу о редакциях белорусско-литовских летописей (в связи с развитием легенды о Палемоне) // *Старонкі гісторыі Магілёва* (збірник наукових прац удзельнікаў навукавай канферэнцыі «Гісторыя Магілёва: мінулае і сучаснасць»). – Магілёў, 1998. – С.41–50.

²⁴ *Jučas M.* Lietuvos metraščiai. – Vilnius, 1968. – P.59.

«Борк + ріка Юра», «Паятішки» → «Поята» й т.п.). Є.Охманський уважав, що князівські імена-епоніми – це примітна риса першої редакції легендарної частини, а імена, що взяті із ГВЛ, – другої²⁵. Підтвердити цю гіпотезу проблематично, оскільки важко визначити рамки першої редакції. Однак, як можна судити з порівняння появи імен у редакціях (про це нижче), напрям редагування справді йшов за принципом збільшення кількості імен, запозичених із ГВЛ. По-друге, як джерело імен використовувалися наративні джерела, про що йтиметься далі. По-третє, укладачами використано імена литовських князів та бояр, котрі реально існували у XIV та XV ст. (наприклад «Любарт», «Скиргайло», «Наримонт» відсилають нас до Гедиміновичів²⁶, а «Ямонт», який у декотрих літописах «трансформується» у «Шварн», – до часів Вітовта²⁷). За кількісними показниками виходить, що найпопулярнішими джерелами імен виступали писані наративи²⁸, давши приблизно 45 імен із загальної їх кількості (103), тобто 43,7%²⁹. Із них 15 – у першій та 20 – у другій редакціях запозичено з Галицько-Волинського літопису. До цих імен можна додати імена полоцьких князів, що їх із великою вірогідністю взято з Київського літопису³⁰. Запозичені з ГВЛ імена своєю чергою можна розділити на імена литовських князів; з певною вірогідністю можна говорити про використання імен руських (галицько-волинських) князів та «царей заволских»³¹.

Галицько-Волинський літопис містить 43 імені литовців (див. табл.1) та 14 – ятвягів. Жодне ятвязьке ім'я, відоме авторів ГВЛ, у легендарній частині не з'являється. Утім, ім'я «Юнѣдил»³² присутнє в ономастиконі Литви першої половини XVI ст. (вже як родове³³). За пописом війська Великого князівства Литовського 1528 р. Войтех Юндилович мав виставляти 15 коней, Матей та Миколай Юндиловичи – 8, Павел Юндилович – 13, пані Павлова Юндиловича – 10³⁴. Войтех Юндил згадується також і у самих літописах ВКЛ під 1542 р. у реєстрі тих, кому було надано уряди: «Тивунство виленское дано

²⁵ Ochmański J. Nad Kroniką Bychowca. – S.157.

²⁶ Tęgowski J. Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów. – Poznań; Wrocław, 1999. – S.235–240, 98–104, 21–27.

²⁷ Ямонт був намісником Вітовта у Смоленську, причому це ім'я зустрічається в попередньому зводі літописів ВКЛ (див.: ПСРЛ. – Т.35. – Москва, 1980. – С.30, 51, 65, 72, 138).

²⁸ Тут спеціально обумовлюється наративність писаних джерел, оскільки наступним за популярністю використання (йдеться про імена) були, скоріше за все, актові матеріали.

²⁹ Обраховувалися всі імена, незважаючи на повтори (наприклад «Лев» та «Скирмонт» зустрічаються тричі, «Ольгимонт» – двічі в першій і тричі у другій редакціях), а також іменування одного героя по-різному (Римонт-Лавраш-Василь або Гінвіл-Борис).

³⁰ Як уже було зазначено, «полоцькі звістки» заслуговують на спеціальну увагу. Тут лише зазначимо, що ніщо не вказує на існування якоїсь невідомої полоцької літописної традиції, яку було б використано при створенні легендарної частини, як стверджує М.Філіпович (див.: Філіпович М.А. Полоцька земля у наративних та актових джерелах (друга половина XIII – перша половина XVI ст.): Дис. ... канд. іст. наук. – К., 2011. – С.119).

³¹ Цікавість до цих «царей» на початку XVI ст. ілюструє невеличкий текст: «Гсдръ и земли их которые седат около мора вилимскаго, написаніе для ведомости людем рицерским / ѿ великом князѣстве литовскомъ» (див.: Исторический сборник // Государственный исторический музей. – Отдел рукописей. – Синодальное собрание. – №790. – Л.133 об. – 134). Автор щиро вдячна О.Галенкові за люб'язну допомогу з датуванням.

³² ПСРЛ. – Т.2. – Стб.831.

³³ Boniecki A. Poczet rodów w Wielkiem Księstwie Litewskim w XV i XVI w. – Warszawa, 1887. – S.112.

³⁴ Перапіс войска Вялікага княства Літоўскага 1528 г. // Метрыка Вялікага княства Літоўскага. – Кн.523: Кніга публічных спраў. – Мінск, 2003. – Л.42 аб., 95 аб., 13, 77 аб.

пану Воитеху Юндилу»³⁵. Однак ця згадка зустрічається вже в останній («історичній») частині, до того в пізніх списках (Євреїнівському та Рачинського), що належать до редакції 1548 р., за класифікацією М.Ючаса³⁶.

Ігнорування ятвязьких імен при моделюванні ранньої історії Великого князівства Литовського укладачами легендарної частини можна пояснити кількома причинами. Із тексту ЛЧ зрозуміло, що на момент його складання автор усвідомлював належність земель ятвягів Литві³⁷:

«И довѣдался князь великий Нарымонт, што ж князи ятвезьские померли, а люди их мешкають без господара. И князь Нарымонт поидеть на них, и они не противечыся поддалися и поклонилися ему, а так он, оставшы им господарем и вземшы их, дал брату своему Троииденю за вдѣл. И князь великий Троииденъ наидеть гору красную над рекою Бебрею, и сподобалось ему там вельми, и зарубил город, и назоветь его Раигород, и прозоветься князем ятвезским и доиновъским»³⁸.

Із цього тексту видно, що авторові була відома і друга назва землі ятвягів – Дайнава (прийом поєднання сучасних йому знань з інших джерел та інформації ГВЛ). Але можна побачити також, що «завоювання ятвягів» у викладі ЛЧ мало відрізняється від історій «завоювання» Друцка³⁹ чи Новогрудка⁴⁰.

Мета звістки про осадження Тройдена на ятвязькому та дайнавському князіннях тотожна меті оповідей про приєднання руських Друцка та Новогрудка. У цих історіях тотожні й причини: усюди зазначається відсутність князівської влади на території, що відходила до Литовського та Жмудського князівства. Зазначається вимирання ятвязьких правителів (без указання його причин), у результаті чого і стало можливим приєднання цих земель до Литви. Таким чином, ятвяги відділялися від литовських князів, і зображувалися як такі, що

³⁵ ПСРЛ. – Т.35. – С.170 (Р), 237 (Є).

³⁶ Jučas M. Lietuvos metraščiai ir kronikos. – Vilnius, 2002; *Idem*. Lietuvos metraščiai. – Vilnius, 1968; *Idem*. Lietuvos metraštis // Rusų knygos spausdinimo pradžia ir Lietuva [Bibliotekininkystė ir bibliografija. – Т.ІІ]. – Vilnius, 1966. – Р.97–118.

³⁷ Частина ятвязьких територій увійшла до складу Великого князівства Литовського наприкінці XIII ст. До цього призвів тиск на ятвягів із боку сусідів (Галицько-Волинська держава, Тевтонський орден, Мазовецьке князівство), які 1255 р. домовилися про переділ земель цього народу (див.: Пауцто В.Т. Образование Литовского государства. – Москва, 1959; Kamiński A. Jaćwież: Terytorium, ludność, stosunki gospodarcze i społeczne. – Łódź, 1953; Dubonis A. Traidenis: Monarcho valdžios atkūrimas Lietuvoje (1268–1282). – Vilnius, 2009. – Р.127–130). Про Тройдена, якого в ЛЧ названо «князем ятвязьким і дайнавським», див.: Кириченко К. Галицько-Волинський літопис і створення легендарної частини 2-го зводу літописів Великого князівства Литовського. – С.119–121.

³⁸ ПСРЛ. – Т.35. – С.132 (К), 150 (Р), 178 (О), 198 (Рум.), 219 (Є).

³⁹ «И слышал (князь кийвський Дмитрей – К.К.), иж мужьки мешкають без господара а зовутся дручане. И он, собравшыся з людьми своими, и пошол ко Друцку, и землю Друцкую посѣл, и город Друческ зарубил, и назвался великим князем друцким» (див.: Там же. – С.129 (К), 146 (Р), 173 (О), 194 (Рум.), 215 (Є)).

⁴⁰ «И в тот час доведася великий князь Монтвил жомоитский, иж Руская земля спустошена и князи руские розогнаны, и он, давши войско сыну своему Ерьдивилу, и послал з ним панов своих радньных, наперvei с Колюмнов Трумьпя, а другого з Урьсинов именем Эйкышыса, а третьего з Рож именем Кгровжыса. И зашли за реку Велю, и потом перешли реку Немон и нашли в чотырох милях от реки Немна гору красну, и сподобалось им, и вчынили на ней город и назвали его Новгородок. И вчынил собѣ князь великий в нем столец, и назвался великим князем новгородским» (див.: Там же).

своїх князів уже не мають, тож підкорюються владі прибульців, до того ж римського роду. Підтвердженням, що римська ідея (тут: право панування римлян над цілим світом, абсолютне підкорення всіх місцевих народів римлянам) вплинула на конструювання епізодів про «осадження» «римських» князів на литовських, руських та інших територіях виступає те, що формулу, яка є у цих фрагментах, було запозичено з хронографа. А саме з місця, де, власне, йшлося про римське домінування⁴¹.

Отже образ повного запустіння ятвязьких земель (та винищення місцевих князів) склався після прочитання ГВЛ. Так, наприклад, у річній статті 6763/1255 (за хронологією Іпатіївського списку), після звістки про коронацію Данила Галицького, іде оповідь про похід на «ятвязьку землю» галичан та війська Земовита Мазовецького. Результатом виправи стало завоювання т.зв. «дому Стейкінта»:

«Се же оувѣдавъ (тобто зраду мазовецьких союзників – К.К.) Данило король . повелѣ воеватити . землю Йтваськоюу . и домъ Стѣкинтовъ . всѣ погоубленъ бы^ѣ . еже и донынѣ поусто . стоить»⁴².

Цей епізод був відомий укладачеві легендарної частини, оскільки його продовження, де описується Райгород, він майже дослівно залучив у власний текст⁴³.

Входження частини земель, які займали ятвяги у XIII ст., до ВКЛ укладач легендарної частини безпомилково приписує часам Тройдена. Саме за цього князя залишки ятвягів остаточно асимілювалися серед литовців⁴⁴. На початку XVI ст. Мацей Меховський писав про окремий діалект («linguagium») у литовській мові, яким розмовляли колишні ятвяги в околицях Дрогичинського замку⁴⁵. Однак важко сказати, чи вплинуло на укладача легендарної частини знання про долю цього народу, адже в аналізованих текстах ятвяги більше не зустрічаються.

Свого часу було висловлено припущення, що укладач ЛЧ використовував список, подібний на Хлебниковський, а не на Іпатіївський⁴⁶. Непрямо це підтверджують і наступні спостереження. У Хлебниковському списку є лише три дати: дві пов'язані з Тройденом (6782 та 6786 pp.) і одна – з Володимиром Васильковичем (6797 p.)⁴⁷, і саме тому увага автора затрималася на постаті Тройдена⁴⁸. У першому випадку – під 6782 p. повідомляється про похід та захоплення Тройденом Дрогичина:

«Посемъ же Троидении забывъ любви Лвовы . послав Городнаны велѣ взати Дорогичинъ . и Тридь с ними же башеть . се же вѣдашь w городѣ

⁴¹ Кириченко К. Читацькі зацікавлення у Великому князівстві Литовському на початку XVI ст. та рецепція прочитаного (на матеріалі Віленського списку Хронографа 1262 p.) // Український історичний журнал. – 2011. – №2. – С.19–20.

⁴² ПСРЛ. – Т.2. – Стп.828.

⁴³ Кириченко К. Галицько-Волинський літопис і створення легендарної частини 2-го зводу літописів Великого князівства Литовського. – С.119–120.

⁴⁴ Dubonis A. *Traidenis: Monarcho valdžios atkūrimas Lietuvoje* (1268–1282). – P.130.

⁴⁵ Меховский М. Трактат о двух Сарматиях. – Москва; Ленинград, 1936. – С.108, 185.

⁴⁶ Кириченко К. Галицько-Волинський літопис і створення легендарної частини 2-го зводу літописів Великого князівства Литовського. – С.128.

⁴⁷ Толочко А.П. Происхождение хронологии Ипатьевского списка Галицко-Волынской летописи // *Palaeoslavica*. – Vol.13. – №1. – Cambridge, 2005. – P.87–88.

⁴⁸ Кириченко К. Галицько-Волинський літопис і створення легендарної частини 2-го зводу літописів Великого князівства Литовського. – С.122, 124.

. како мочно взати . излѣзь же и ночью . и тако взаша и на самы великъ днь . избиша и всѣ ѿ мала и до велика»⁴⁹.

Тобто території, котра, як ми бачили, у цей період пов'язувалася з залишками ятвягів. Використання імен ятвязьких правителів було тим менш можливим, що на першу половину XVI ст. саме поняття «ятвязький князь» стало анахронізмом.

Також, зазначимо, що укладач не використав ще одну «литовську» назву, яка зустрічається у ГВЛ. Ідеться про князів «з Дяволтвы» (згадується в русько-литовському договорі 6723/1215 р.: «А се князи. из Даво^ттвы. Юдьки. Поукѣикъ. Бикши и Ликийкѣ»⁵⁰). Однак сама назва «Дяволтвы»/«Дялтуви» в легендарній частині фігурує («Зятем своим его вчинил себе (Кернус – К.К.) с Китаурса именем своим Кируса, сына Довпрункова з Дявильтова»; «Вчинил балъвана на память отца своего (Куковойта – К.К.) и поставил его на горе одной над рекою Святою недалеко Дявилтова»)⁵¹.

У першій половині XVI ст. «Дявильтовим» називався маєток у Вількомирському повіті, що належав панам Кішкам⁵². У списках, які відображають більш ранню, недатовану, редакцію ГВЛ – Хлебниковському та Погодінському – замість «Дяволтвы» стоїть «Лотвы»⁵³. Можливо, таке ігнорування пояснюється саме помилкою в тексті джерела, адже «Лотва» не пов'язувалася з територією Великого князівства Литовського.

Підсумовуючи сказане вище, припускаємо використання списку ГВЛ типу Хлебниковського чи Погодінського, де ще не було проставлено хронологічну сітку. Однак крім того, що такий список був наявний у ВКЛ на початок XVI ст., дослідження дозволяє ще зробити деякі висновки щодо функціонування рукопису ГВЛ у цей час.

Зазвичай, коли говорять про обіг ГВЛ у Великому князівстві Литовському, згадується текст 3-го зводу літописів Великого князівства Литовського – «Хроніки Биховця», до якої з літопису було запозичено цілі фрагменти⁵⁴. Але аналіз імен, котрі перейшли з ГВЛ, свідчить, що й при створенні другої редакції легендарної частини (вона представлена списками Рачинського (Р), Румянцевським (Рум.), Археологічного товариства (Арх.), Ольшевського (О)) деякі імена було змінено на запозичені з Галицько-Волинського літопису⁵⁵, так само, як у першій імена, запозичені з ГВЛ, було додано до епонімів (див. вище).

№	К	1-ша редакція Є	2-га редакція		ГВЛ ¹
			Р, Рум.	Арх., О	
1	–	Довспрунк	+		Довѣспроункъ (Іп: 6723)

⁴⁹ ПСРЛ. – Т.2. – Стп.871.

⁵⁰ Там же. – Стп.736.

⁵¹ Там же. – Т.35. – С.92, 131, 146, 148, 174, 176, 194, 196, 217.

⁵² Lietuvos Metrika. – Kn.№5 (1427–1506). – Vilnius, 1994. – №170; Kn.№10 (1440–1523). – Vilnius, 1997. – №102, 116; Asadauskienė N. Kiškų giminė LDK XV–XVII a.: Geneliginis tyrimas. – Vilnius, 2003. – Р.330.

⁵³ ПСРЛ. – Т.2. – Стп.735, прим.41.

⁵⁴ Цьому сюжету буде присвячено окрему статтю.

⁵⁵ Детальніше див. табл.2 у додатках.

2	<u>Кгинбунт</u>	+		<u>Кинтибоуть</u> (Іп: 6723)
3	<i>Скирмонт</i> = ²	<i>Скирмонт</i> + <u>Ердивил</u> ³	<u>Ердивил</u>	<u>Ерьдивиль</u> (Іп: 6723)
4	<i>Немонос</i> =	<i>Немонос</i> + <u>Ви-кент</u>	<u>Викент</u>	<u>Выкынтъ</u> (Іп: 6723, 6760)
5	<u>царь Батый</u>	+		<u>Батий</u> (Іп: 6745, 6748 і т.д.)
6	<u>князь великий киевский Дми-треи</u>	+		Дмитръ (Іп: 6746, 6748)
7	<i>Кгирус</i>	<i>Кгирус</i> + <u>Живинбуд</u> ⁴		<u>Живинъбоудъ</u> (Іп: 6723).
8	<u>Шварно</u> =	<i>Скирмонт</i>		<u>Шварно</u> (Іп: 6721, 6763, 6766, 6768, 6769, 6770, 6772, 6776, 6780)
9	<u>Мстислав Луц-кий и Пинский</u>	+		<u>Мстислав</u> (Іп: 6721, 6782, 6791, 6795, <u>6797</u>)
10	<u>царь Булаклай</u>	+		<u>Балай</u> (?) (Іп: 6751)
11	<i>Скиргайло</i> =	<u>Тренята</u>		<u>Тренята</u> (Іп: 6770, 6771)
12	<u>Писимонт</u>	+		<u>Висимотъ</u> (Іп: 6760)
13	<u>Лев Володимер-ский</u>	+		<u>князь Лев</u>
14	–	<u>Войшелк</u>		<u>Войшелкъ</u> (Іп: 6763, 6765, 6768, 6770, 6771, 6772, 6776, 6790)
15	<u>Довмонт</u>	+		<u>Довмонт</u> (Іп: 6770, 6771)
16	<u>Тройден</u>	+		<u>Тройденъ</u> (Іп: 6778, 6782, 6784, 6786)
17	–	<u>Лев Мстис-лавич</u>	+	<u>князь Лев</u>
18	–	<u>Володымер володимер-ский</u>	+	<u>князь Володимир Василькович</u>
19	–	<u>Лев Луц-кий</u>	+	<u>князь Лев</u>
20	–	<u>Роман Брянский</u>	+	<u>князь Роман Брянский</u> (Іп: 6771, 6772, 6782)
21	–	<u>Миндовг</u>		<u>Миндовг</u> (Іп: 6723, 6743, 6757, 6760, 6761, 6763, 6765, 6766, 6770, 6771, 6772)

Примітки:

Є – Євреїновський список, К – список Красинського

1 – Детальніше про литовських князів, згаданих у ГВЛ, та їхні володіння див.: *Gudavičius E. Mindaugas*. – Vilnius, 1998. – Р.137–177.

2 – Знак = означає, що ім'я в наступній редакції замінили на те, котре йде в наступній колонці.

3 – Знак + у даному випадку означає, що у списку присутні обидва варіанти імені, хоча й прикладені до одного персонажа.

4 – Гірус залишається у цій версії, як батько Живінбуда.

Як видно із третьої колонки – редактор використав додаткові імена литовських князів із ГВЛ, доповнив і замінив ними героїв, присутніх у першій редакції. Зокрема, при редагуванні з'являються Ердивіл та Вікент замість Скирмонта й Немоноса, додаються Живінбуд, Тренята, Войшелк, Міндовг. Руський князь Шварн заміняється на Скирмонта. Не викликає сумніву, що

текст ГВЛ у редактора був перед очима. Бачимо, що імена, використані з ГВЛ, не обмежені хронологічно. Найбільш рання згадка (Ердивіл та Вікент) відноситься до 6723 р. (Іпат.), найпізніша – 6770/6771 (Іпат.).

Очевидно, причина заміни імен була в кожному окремому випадку своя. Так, Ердивіл та Вікент, які йдуть разом у ЛЧ (і замінюють Немоноса й Скирмонта першої редакції) і є тут синами *жемойтського князя* Мінтовіла, у ГВЛ згадуються як єдині *жемойтські князі*, також стоять у тексті поряд, саме в такій послідовності. Живинбуду, який виступає у ГВЛ першим «старййшим» із литовських князів, у ЛЧ відводиться роль першого об'єднувача князівств Литовського й Жемойтського, а також чоловіка Пояти. Тренята (котрий замінює Скиргайла в ЛЧ) аж ніяк не прибирає рис історичного персонажа з таким іменем (вбивці Міндовга), тож чому саме це ім'я було обране для заміни – невідомо. Наступні два імені – Войшелк і Міндовг – є для ЛЧ нібито абсолютно «прохідними персонажами»⁵⁶, так, по суті, як і Тренята. Вибір цих імен міг бути обумовлений їхньою близькою локалізацією і тексті ГВЛ. Простіше кажучи, можливо, було обрано ключову фігуру з розповіді ГВЛ про Міндовга та з того ж місця взято ще два імені. Оскільки легендарна частина побудована за «генеалогічним» принципом, подивімося, яким чином розвиваються родинні зв'язки цих трьох героїв.

Лінія Троняти закінчується Войшелком, відповідно, сам Тронята навряд чи був знаковою фігурою для першої половини XVI ст. Адже лінія «не продовжувалася» в литовських родах часу створення легендарної частини. Логіка короткого сюжету, де згадується Войшелк, доволі прозора. За першою редакцією ЛЧ у Троняти було два брати: князі Любарт Карачевський і Писимонт Туровський. Вони загинули в битві на річці Окунівці (1276), а їхні княжіння залишилися без спадкоємців. Таким чином, Рингольт, який був сином Троняти, помираючи, мав залишити княжіння старшому синові, а решту княжінь – іншим синам⁵⁷. Те, що «войшелкова вставка» не несла у собі ніякого «місцевого переказу», як пропонував уважати М.Улащик⁵⁸, ані якогось попередньо писаного джерела, де було б побіжно, без деталей, згадано Войшелка, видно із загального характеру 2-ї редакції легендарної частини, у котрій, як бачимо, імена мали вагу, якщо це були імена литовських князів⁵⁹.

Таким чином, можна припустити, що ключовою фігурою виступає Міндовг. Уперше після тривалого «забуття» він з'являється у 2-й редакції ЛЧ⁶⁰, а не у «Хроніці Биховця», як стверджували Р.Ясас⁶¹ та Р.Петраускас⁶². Міндовг називається предком князів Гольшанських. Подібне використання імені, а саме введення імені засновника першої литовської великокнязівської династії до генеалогічного ряду легендарних Китаверсів – може говорити як про «пристосування» цього князя до правлячої династії, так і про намагання Гольшанських вивести

⁵⁶ Міндовг названий тільки як батько Ольгимонта, великого князя Гольшанського.

⁵⁷ У такий спосіб побудовано більшість «історій про передачу влади» в легендарній частині.

⁵⁸ Улащик Н.Н. Введение в изучение белорусско-литовского летописания. – Москва, 1985. – С.132.

⁵⁹ Кириченко К. Галицько-Волинський літопис і створення легендарної частини 2-го зводу літописів Великого князівства Литовського. – С.124–126.

⁶⁰ ПСРЛ. – Т.35. – С.96, 153.

⁶¹ Jasas R. Bychovco kronika ir jos kilmė // Lietuvos metraštis: Bychovco kronika. – Vilnius, 1971. – P.98.

⁶² Petrauskas R. Užmirštas karalius Mindaugas LDK visuomenės savimonėje XIV a. pabaigoje – XVI a. // Naujasis Židinys-Aidai. – 2004. – №3. – P.90–95.

свій рід від більш ранньої, ніж Гедиміновичі, династії. Відомо, що Гольшанські були споріднені з Гедиміновичами: Софія Гольшанська була дружиною короля польського Ягайла та матір'ю Казимира IV Ягеллончика. Водночас зазначимо, що віднесення Міндовга до династії, що передує Гедиміновичам, не суперечить фактам⁶³.

Найраніша частина ГВЛ, з якої було запозичено імена князів (Ердивіл та Вікент) відноситься до 6723/1215 р. (Іпат.), найпізніша – 6778/1270 (Іпат.). По суті, можна припускати і знайомство укладача з більш пізнім текстом, наприклад 6790/1282 р., де востаннє згадується Войшелк, але заради чистоти висновків пропонуємо річне повідомлення, використання якого фіксується в легендарній частині точно.

Попри різнобій у причинах вибірки імен, у них є ще одна спільна риса (крім того, що всі вони взяті з ГВЛ) – використовуються імена литовських князів. Жодного руського князя не було додано. Єдиний випадок, коли ім'я, що замінює інше, не було взате із ГВЛ – Скирмонт – підтверджує наші висновки. Справа в тому, що Скирмонт замінює собою Шварна (руського князя, якому, за ГВЛ, Войшелк передав владу в Литві). Отже цей випадок також можна назвати редагуванням за текстом ГВЛ, тільки з іншим вектором.

Тож простежується «пролитовська» позиція редактора. Окрім того, можна обережно назвати цю редакцію «історичною», оскільки, як видно з таблиці, «сумнівних» (із погляду князівського походження)⁶⁴ героїв було замінено на реально існуючих князів, узятих із ГВЛ. У випадку зі Шварном теж діє цей принцип, адже він не був литовським князем, що й відображено в тексті ГВЛ.

Руські князі⁶⁵ та «цари заволские» менше надаються до ідентифікації з історичними особами. Єдиними, кого можна ідентифікувати з великою долею вірогідності – троє Левів: володимирський, львівський (Лев Мстиславич), луцький (очевидним прототипом для всіх трьох є Лев Данилович), а також Мстислав луцький і пінський (Мстислав Данилович?), Володимир володимирський (Володимир Василькович)⁶⁶, Роман брянський. Спільна риса цих князів – усі вони пов'язуються з Волинню, адже Леви, Мстислав та Володимир, за текстом легендарної частини, є волинськими князями, а Роман брянський доводиться зятем Левові луцькому, князеві володимирському.

Усі волинські князі отримують відверто негативну функцію змовників проти князів литовських⁶⁷. Для Литви першої половини XVI ст. волинська проблема була доволі актуальною. Відомий конфлікт того часу між Альбрехтом Ґаштольдом та Костянтином Острозьким. Погляди першого чітко

⁶³ Охманський Е. Гедиміновичи – правнуки Сколомендовы? // Польша и Русь. – Москва, 1974. – С.150–174.

⁶⁴ Окрім Скиргайла, який був виключений, можливо, через його «сидіння» в Києві.

⁶⁵ Щодо ідентифікації руських князів легендарної частини див.: Русина О. Студії з історії Києва та Київської землі. – К., 2005. – С.52–53.

⁶⁶ Там само.

⁶⁷ «И кнежечы Рынколту не мало лѣт на Новгородцы и на иныхъ городех руских, и вчынятъ змову межы собою князи руские, почати вальку против великого князя Рынколѣта, и хотечы его согнати з отъчизны своее, городов руских, напервѣи Светослав киевский, а Лев володымерський, и Дмитрей друцкий»; «И князь Мѣстислав луцкий и пинский почнетъ вальку с княземъ Скирмонтом, хотечы его выгнати з отъчизны своее, з Берестя а з Мельника, и з Городна, и з Новагородка» (див.: ПСРЛ. – Т.35. – С.147).

виражено в «Меморіалі королеві Боні проти Костянтина Острозького та проти Радзивілла»⁶⁸, відповідно історіографічний твір, створений у колі Ґаштольда, відобразив тенденції в описі поведінки князів. Усі походи цих руських правителів закінчувалися їх поразкою та втечею.

Єдине галицьке місто, яке фігурує в легендарній частині, – Львів (на той час входив до Корони Польської). Згадка його може бути пояснена кількома причинами. Так, по-перше, назва міста добре вписувалася у систему найменувань міст за князівськими іменами (наприклад Борисов, Кернов і т.п.). Другою причиною могла слугувати «історична авторитетність» князя Лева Даниловича – його постать уже з XV ст. використовувалася у фальсифікатах⁶⁹. Певний зв'язок між легендарною частиною та фальсифікатами князя Лева очевидний дещо пізніше (на початку XVII ст., можливо, під впливом «Хроніки» М.Стрийковського), коли з'являється відома грамота Онуфріївському монастиреві в Лаврові, де фігурував «дадко» князя Лева – «кназь великий Лавєрь»⁷⁰.

Ще одне ім'я руського князя можна ідентифікувати більш певно. «Князь великий киевский Дмитрей», який утікав під час нападу на Київ Батия, де перед тим князь Данило посадив свого тисяцького Дмитра, очевидно взятий з оповіді про нашествя татар (6746, 6748 рр. Іпат.). Із тисяцького його «підвищили» до князя, і він утікає від Батия до Чернігова, а потім до Друцка, залишаючи власну вотчину. Слід зазначити, що таке вивищення могло статися як через те, щоб надати князівську гідність князям Друцьким (які були пов'язані з Ґаштольдами, уважалися їхніми предками)⁷¹, так і (що менш вірогідно, адже на наступній сторінці його вже названо тисяцьким), що при першій згадці у ГВЛ (6746) Дмитро не називається тисяцьким⁷². Можна запропонувати й іншу версію походження імені Дмитра в легендарній частині, а саме ідентифікувати із Дмитром друцьким Дмитра Ольгердовича, якого саме «Друцьким» двічі названо в Московському літописному зводі кінця XV ст.⁷³

Ще одне запозичення з пам'ятки, котра належить до московського великокнязівського літописання – це текст так званої «Московської повісті про похід Івана III Васильовича на Новгород у 1471 році», що ввійшов в усі пам'ятки офіційного літописання кінця XV – початку XVI ст. «Московську повість» було створено одразу після походу, можливо вже в 1472 р. Найбільш ранній текст цієї пам'ятки читається в копії, що дійшла до нас у двох списках – Музейному (Російська державна бібліотека, ф.178, Музейне зібрання, №3271, остання

⁶⁸ Albertus Gastold, Palatinus Vilmensis, Bone Sphortie, Regina Polonie. Contra ducem Constantinum de Ostrogk et contra Radvillones, 02.06.1525 // Acta Tomiciana. – T.VII: Epistolarum, legationum, responsorum, actionum, et rerum gestarum Serenissimi Principis Sigismundi I (AD 1524–1525) / Per S.Gorski. – Posnaniae, 1876. – P.258–269.

⁶⁹ Купчинський О. Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV ст.: Дослідження: Тексти. – Л., 2004. – С.413 та ін.

⁷⁰ Там само. – С.579–601.

⁷¹ Див.: Варонін В. Друцкія князі XIV ст. // Беларускі гістарычны агляд. – Т.9. – Сп.1/2 (16/17). – Менск, 2002. – С.4–5.

⁷² «Въ лѣто 6746. Михайлъ бѣжа по сыну своему передъ татары Угры, а Ростиславъ Мъстиславичъ Смоленского съдѣ Киевѣ Данилъ же ѣха на нь и я его и остави в немъ Дмитра, и вдасть Киевѣ в рудѣ Дмитрови обдержати противу иноплемьныхъ языкъ. Безбожныхъ татаровъ» (див.: ПСРЛ. – Т.2. – Стп.782).

⁷³ Див.: Там же. – Т.25. – Москва, 2004. – С.187–188.

чверть XV – початок XVI ст.) та Воронцовському (Бібліотека АН, 34.2.31). Сучасні видавці й коментатори «Повісті» її походження пояснюють двояко: або її (разом із «Повістю про Уґру») могли запозичити з цілісного літописного зводу типу Вологодсько-Пермського літопису, або була окремою «заготовкою» для такого зводу. Текст пам'ятки читається у Вологодсько-Пермському, Никанорівському, Симеонівському літописах, Московському літописному зводі кінця XV ст. (доповнена редакція) та наступних великокнязівських літописах⁷⁴.

Складно визначити конкретну пам'ятку, звідки було взято наведену нижче цитату, але, як видається, московські літописні твори мали цікавити віленське коло інтелектуалів кінця XV – початку XVI ст. Тож можна висловити гіпотезу про те, що це був якийсь список Московського літописного зводу кінця XV ст.

Московський літописний звід кінця XV ст. ¹	Легендарна частина 2-го зводу літописів ВКЛ ²
Сторожи же воевод великого князя видѣвше их (тобто тверські сили, що прийшли на допомогу Новгороду – К.К.) возвестиша воеводамъ, они же в тои часъ вѣружывъшеся поидоша противу их и многих избиша, а иных руками изымаша, тѣм же изниманнымъ самимъ меж себя <u>повелѣша носы и губы и уши рѣзати, и отпущаху их назад</u> к Новугороду	Будучи в тот час царем заволгским царь Булаклаи, прислал послов своих до великого князя Шварна (Скирмонта – <u>друга редакція</u>), шtbody>

Примітки:

1 – Московская повесть о походе Ивана III Васильевича на Новгород (Подгот. текста В.П.Бударагина, пер. В.В.Колесова, комм. Я.С.Лурье) // Библиотека литературы Древней Руси: В 20 т. – Т.7: Вторая половина XV в. – Санкт-Петербург, 1999 [Электронный ресурс]: <http://lib.pushkinskijdom.ru/Default.aspx?tabid=5065>; Московский летописный свод конца XV в. (=Полное собрание русских летописей. – Т.XXV). – Москва, 2004. – С.288.

2 – Полное собрание русских летописей. – Т.35. – С.130, 216–217, 147, 91, 196.

Коментатори «Московської повісті» пишуть, що

«достовірність цієї звістки про жорстоку розправу над новгородськими полоненими підтверджується тим, що про неї повідомляє великокнязівський літописець – очевидно, літописець не бачив у такому способі впливу на новгородців нічого [...], що кидало б тінь на великокнязівських воевод»⁷⁵.

Це цілком підтверджується і прикладом із легендарної частини. Навпаки, як бачимо, це розумілося як спосіб утвердити вищість великого князя Шварна (Скирмонта) над заволзьким царем. Цитата також відкриває нам, що автор легендарної частини не використовував цитування певного тексту, аби відіслати читача до цього тексту (на відміну від давньокиївських авторів⁷⁶). У цитаті немає «пам'яті контексту». Повертаючись до запозичень із Галицько-Волинського літопису,

⁷⁴ Московская повесть о походе Ивана III Васильевича на Новгород (Подгот. текста В.П.Бударагина, пер. В.В.Колесова, комм. Я.С.Лурье) // Библиотека литературы Древней Руси: В 20 т. – Т.7: Вторая половина XV в. – Санкт-Петербург, 1999 [Электронный ресурс]: <http://lib.pushkinskijdom.ru/Default.aspx?tabid=5065>

⁷⁵ Там же.

⁷⁶ Данилевский И.Н. Повесть временных лет: Герменевтические основы изучения летописных текстов. – Москва, 2004. – С.59–62.

зазначимо, що «цари заволские» (крім Батия) ідентифікуються ще з меншою вірогідністю, ніж руські князі, тому про них нічого певного сказати неможливо.

Таким чином, можна стверджувати, що ГВЛ слугував джерелом імен як для автора легендарної частини, так і для її редактора. Причому характер використання імен останнім говорить про те, що сам текст Галицько-Волинського літопису був перед очима автора другої редакції ЛЧ. А крім того, і сам редактор бачив тісний зв'язок між ГВЛ та легендарною частиною⁷⁷.

Сюжети. Запозичені із ГВЛ сюжети з'являються в першій редакції й у другій уже не піддаються переробці. Це можна пояснити вичерпаністю сюжетів у ГВЛ щодо Литви вже при складанні першої редакції. У ГВЛ фактично є тільки дві сюжетних оповіді щодо литовських князів. І обидві вони були одразу використані в легендарній частині, причому другий – про помсту Войшелка/Лавраша та втечу Довмонта у Псков – розширений за рахунок якогось іншого джерела.

Сюжети, як і імена князів, було взято автором не так, як вони читаються у ГВЛ – їх переробили й доповнили. «Найпопулярнішим» в історіографії є епізод про Римонта-Лавраша-Василя, в якому справедливо вбачають переробку «войшелкового сюжету» у ГВЛ⁷⁸. Наявність цього сюжету в легендарній частині спростовує думку Є.Охманського про існування «неповного тексту ГВЛ»⁷⁹, адже ця переробка вказує на знайомство з історією Войшелка, викладеною в Галицько-Волинському літопису. Сюжет, умовно названий «лаврашівським», вписується в більш ширший контекст – від смерті Міндовґа до зречення Войшелка на користь Шварна Даниловича. Узявши каркас історії від смерті Міндовґа до вокняжіння Тройдена (сюжетну канву), автор ЛЧ змінив імена дійових осіб та акценти у цій історії.

Пряме пов'язання створення ЛЧ з Лавришівським монастирем виглядає спрощенням ситуації, хоча сама обитель на першу половину XVI ст. мала давню протекцію від князівських родин, що зафіксували вкладні записи на Євангелії монастиря⁸⁰. Найбільш ранній запис датується 1386 р. і належить князеві Дмитрові Ольгердовичу⁸¹.

М.Улащик пов'язував створення другої редакції легендарної частини з Новогрудком, спираючись на те, що саме тут на початку XVI ст. урядовав один із Ґаштольдів, який мав би знати й околиці⁸². Подібне пояснення може бути прийнятим, хоча воно і не єдине. Однак місцеві перекази про заснування монастиря та «місцеву літописну традицію», як видається, можна виключити зі списку джерел легендарної частини. Так, на початку XVIII ст. при укладанні історичної довідки про заснування обителі посилаються на літопис Рачинських, який тоді зберігався в бібліотеці Радзивіллів, а не на власні хроніки⁸³.

⁷⁷ Кириченко К. Галицько-Волинський літопис і створення легендарної частини 2-го зводу літописів Великого князівства Литовського. – С.115–126.

⁷⁸ Goldfrank D. The Lithuanian Prince-Monk Vojšhelk: A Study of Competing Legends. – P.44–76.

⁷⁹ Ochmański J. Nad Kroniką Bychowca. – S.155–157.

⁸⁰ Freidelówna T. Ewangelia Ławryszewski: Monografia zabytku. – S.80.

⁸¹ Грамоти XIV ст. / Упор., вступ. ст., ком. і покажч. М.М.Пещак. – К., 1974. – С.66–67.

⁸² Улащик Н.Н. Введение в изучение белорусско-литовского летописания. – С.161–162.

⁸³ Wyjaśnienie początkowego założenia Klasztoru Ławryszowskiego Z.S. Bazylego W^o // Biblioteka Czartoryskich (Kraków). – Rkps.2093.IV. – T.3. – №8. – K.207–212; Gudmantas K., Ryčkov A. Demetrijaus Zankewiciaus Notifikacija apie Laurušavo vienuolyną, išrašyta iš senos rusiškos rankraštinės kronikos (šalinio tyrimas ir publikacija) // Senoji Lietuvos literatūra. – 2012. – Kn.34. – P.153–177.

Лавришівський монастир входить до системи вибору автором ЛЧ місцевостей, які носять назви, похідні від антропонімів, що автоматично ставить його поряд з Юрбарком, Ковно, Львовом, Борисовим та ін. Однак відмінність ситуації – у наявності в героя-епоніма ще двох, крім Лавраша, імен, створених відтопонімічно – «Римонт» і «Василь». Важко зрозуміти логіку появи третього імені, при досить великій популярності імені «Василь». В історіографії обережно припускають, що це ім'я з'явилося від зіпсованого «Войшелк»⁸⁴, однак точної відповіді не існує.

Ім'я «Римонт» (лит. «Римантас»), попри наголошену автором литовськість («И реченныи чернец Лаврыш, по-литовски зовомый Рымон, а по-руски Василей»)⁸⁵, у документах того періоду не зустрічається. Унікальна згадка цього імені у «Привілеях Вітовта євреям», де Римонт/Жымонт/Зимонт (скоріше за все це форма імені Жигмонт) виступає як «людина зацна», «жолнер албо боярин» із Литви та «рыццер»⁸⁶). Поза цим документом ім'я «Римонт» не зустрічається.

У сучасному литовському ономастиконі ім'я дуже поширене зі значенням «спокійної (тихої) вдачі, характеру» (від «rimtis» – «спокій», «тиша»). Однак «mant-as» має значення «багатство», «майно», що ніяк не могло поєднатися з першою основою. Тому, здається, що сучасне сприйняття імені є вторинним, а джерелом, звідки було запозичене ім'я «Римонт», став привілей Вітовта. Схоже, що з цього ж документа взято ще одного персонажа – «Мингайло з Ошмень», який так само виступає свідком⁸⁷. Це тим більш вірогідно, що відповідний привілей Вітовта (від 1 червня 1388 р.) було підтверджено в 1507 р., тобто хронологічно дуже близько до укладання ЛЧ.

Як бачимо, до сюжетів, запозичених із Галицько-Волинського літопису, включалися відомості з інших джерел. Окрім таких додатків, сюжети не тільки перероблено, але автор переставив їх місцями, змінивши відтак пояснення до вчинків героїв. Згідно з ГВЛ, оповідь про литовські справи відбувається так: спочатку йдеться про хрещення Войшелка та заснування ним монастиря (2-й сюжет), а потім про відібрання Міндовгом дружини в Довмонта та вбивство Міндовга (1-й сюжет), а також помста Войшелка. Натомість у ЛЧ сюжет про відібрання дружини йде першим, тому в поданій нижче таблиці ми йдемо за ЛЧ. У сюжеті змінено одну дійову особу (замість Міндовга введено Наримонта) та двох героїв поміняли місцями (Міндовг «став» Довмонтом Утенським). Розіб'ємо обидва сюжети на складові для порівняння:

Галицько-Волинський літопис ¹	Легендарна частина (Р)
сюжет №1	
1. В то же верема <u>оумре</u> кнагини Миндовговаа и поча карити по неи 2. башеть бо <u>сестра</u> ей за Домонтомъ за Нальщаньскимъ княземъ.	1. Князь же великий Нарымонт поиметь жону у ифлянтского реченого Флядры, <u>дочку его</u> , и брат его <u>Довъмонт</u> у того же Флядры <u>другую дочку его</u> .

⁸⁴ Goldfrank D. The Lithuanian Prince-Monk Vojšelnk: A Study of Competing Legends. – P.75.

⁸⁵ ПСРЛ. – Т.35. – С.93, 151, 178, 199.

⁸⁶ Див.: Грамоти XIV ст. – С.88, 91, 93, 96, 103.

⁸⁷ Див.: Там само.

3. и <u>посла</u> Миндовгъ до Нальщанъ по свою свєсть <u>тако река</u> се сестра твоѧ мртва а поѧди карить по своєи сестрѣ	2. И немалыи час жывучы, рознеможєтся жона князя Домонѧтова утенского и <u>вмерла</u> .
4. <u>унои же приѣхавши</u> карить,	3. И князь великий Нарымонт, слышавшы смерть невѣстки своеє, жаловал вельми, и будучы сам немоѡн, и <u>послал</u> жону свою до брата своего Довмонѧта, <u>жалуючы</u> жалости его.
5. Миндовгъ же восхотѣ поати свєсть свою за са	4. И коли <u>прѣехала жона</u> Нарымонтова до Утєны, <u>жалуючы</u> девера своего, князя Довѡмонта,
6. и нача еи молвити сестра твоѧ оумираѡчи вєлѣла мѣ та поати за са <u>тако рекла</u> ать инаѧ дѣтии не цвѣлѣти.	5. и князь Довмонт, видєвшы невстку свою, возрадовался вельми,
7. и <u>поѧ ю за са</u>	6. и <u>рекл так</u> : «Мнѣ было жоны искати, а се мнѣ бог жону дал».
8. <u>Довѡмонѣ</u> же се оуслышавъ печалєнь бѣ ^ѣ вєлми и семь мышлашєть бо абы како оубити Миндовга но не можашє занє бѣ ^ѣ сила его мала а сєго велика.	7. <u>И понял еє за себе</u> .
9. Довѡмонѣ же искашєть собѣ абы с кимъ мочи оубити емоу Миндовга изнаидє собѣ Тренѡтоу сєстричичѧ Миндовгова и с тѣмъ доумашєть оубити Миндовга Тренѧта же башєть тогда в Жомоти	8. И в том стала великая брань и ростыржѧка межы братєю, великим князем Нарымонтом и князем <u>Довѡмонтом</u> .
10. [вбивство Миндовга, утєча Войшелка до Пінська, убивство Товтивїла <u>полоцького</u> Тройденѡм]	9. И князь великий Нарымонт, видєчы жалость свою великую, иж брат его жону его за себе кгвалтом взял, и обослал братю свою, князя Кєдроитѧ и князя Гольшу, и князя Троиидєнѧ, и тєстѧ своего, Флядра ифлянтского.
[11. П1: Взя Воишегл в землю Литовскую, и <u>прибеже Довмант</u> во Псков и крєстисѧ. Того же лєта побѣшѧся Литва межы собою некия ради нужѧ. Блаженный же князь Домонт съ дружиною своею и со всем родѡм своим оставлѣ очѣство свое, землю Литовскую, и <u>прибеже</u> во Псков. ...]	10. И собравшыся з братєю и со всеми людьми своими, и потягнул на брата своего, князя Довмонѧта, и обогнал его у городе его Утенє. И порозумєл князь Довмонт, шѣо сѧ не мог ему оборонити, и просил горожан своих, абы емоу не подали города, поколь бы он прошѡл воиско Нарымунтово.
12. И бѣсть радость велика во Псковє, и посадиша его <u>мужи псковичи</u> на княжение <u>въ граде Псковє</u>] – <i>версія «Повісті про Довмонта» Псковського першого літопису</i> ²	11. И сам спустился з города, и прошѡдшы воиско Нарымунтово, и <u>побєжыть</u> и прѣидєть к <u>городу Пѣскову</u> .
	12. Ино <u>мужи пѣсковские</u> ³ , видєчы его мужа добра и честна и розумна, и взяли его собѣ господарєм и назвали его великим князем пѣсковским.
	13. А Нарымунт, узѧвшы город Утену и жону свою, и княжыл на Керновє и на Новєгородцѧ, и на Жомѡнти, а Довѡмонт на Пѣсковє, и обѡдѧ немалыи час кнєжыли.

Примітки:

1 – У ГВЛ ці фрагменти стоять навпаки. Спочатку йде оповідь про Войшелка та заснування монастиря, а потім – про забирання дружини.

2 – Охотникова В.И. Повесть о Довмонте. – Ленинград, 1985. – С.189.

3 – Рум., Є, Арх. – «мужи псковичи»: ПСРЛ. – Т.35. – С.219, 94, 198; О – «muži pszkowskie»: Там же. – С.177.

Як бачимо, за версією легендарної частини «викрадача дружини» не було вбито. Довмонт у переробці сюжету виступає як головний винуватець власної втечі, що мало б занижувати агіографічні висоти «Повісті про Довмонта» (пам'ятки, котра входить до майже всіх літописів XV–XVI ст. та, очевидно, була відома авторові⁸⁸).

Насправді, хоч у таблиці й наведено цитати з Псковського першого літопису, зараз важко визначити початковий текст, який також став джерелом

⁸⁸ Охотникова В.И. Повесть о Довмонте. – Ленинград, 1985. – С.118.

для укладача легендарної частини в даному сюжеті. Як уже було зазначено, «Повість про Довмонта» входила до складу майже всіх руських літописних пам'яток XV–XVI ст.⁸⁹ Можна виключити зі списку можливих джерел тверські пам'ятки та Московський літописний звід кінця XV ст., де «Повість про Довмонта» оформлено по-іншому⁹⁰. Але псковські пам'ятки та літописи, що відобразили так званий звід 1448 р. (літописи Софійсько-Новгородської групи) вповні можна вважати можливим джерелом. Особливими текстологічними прикметами слугують форма «мужи псковичи», що перейшла й до літописів Литви, а також «град Псков» та форма «прибеже», що в литовських пам'ятках трансформувалася в «побеже и приидет».

Крім того, «Повість про Довмонта», що була на руках в автора, верифікувалася ще й за актовими документами. Наприклад, про те, що Гердень, на якого ходив історичний Довмонт одразу після осадження у Пскові, був пов'язаний із Полоцьком, можна було дізнатися тільки з актових джерел⁹¹. У «Повісті про Довмонта» та взагалі в новгородсько-псковській традиції цей похід проти Герденя називається виправою на «землю Литовскую». Натомість у ЛЧ Гердень не згаданий, але згадано перший похід легендарним Довмонтом на Полоцьк.

Крім актового матеріалу, до моделювання даного сюжету було також залучено текст «Повісті про взяття Царгорода фрягами» (1204 р.), з якого запозичено ім'я «Фляндр». Тут «кондорфом от Фляндр» названо майбутнього правителя Латинської імперії графа Балдуїна IX Фландрського. Як і з «Повістю про Довмонта», важко сказати, звідки саме («Повість про взяття Царгорода фрягами» входить до кількох літописних зводів, у тому числі Московського кінця XV ст. літописів Новгородсько-Софійської групи та «Еллінського літописця»)⁹² запозичено це ім'я. Зрозуміло, що для автора легендарної частини це було саме ім'я («Фляндр Инфлянский»), а не географічне визначення. Можна припустити, що «Фляндр» з'являється як відсилка до ідеї царської влади у Царгороді, адже «Повість...» закінчується словами: «Мѣсяца маия въ 9 поставиша царя своего Латина, Кондо Фларенда, своими пискупы и власть собе раздѣлиша: цесареви град, а Маркосу суд, а дужеви десятина»⁹³. Таким чином, ім'я «Фляндр» у даному випадку носить «цесар» царгородський, котрий хоча і поставлений «від латин», проте перейняв владу в Константинополі. Для автора легендарної частини проблеми належності до католицизму не існувало⁹⁴. Більше того, як

⁸⁹ Охотникова В.И. Повесть о Довмонте. – С.117–120.

⁹⁰ Див.: ПСРЛ. – Т.25. – С.146.

⁹¹ Варонін В. Гердзень // Вялікае княства Літоўскае: Энцыклапедыя у 3 т. – Т.2: Кадаэчкі корпус – Яцкевіч. – Мінск, 2005. – С.529–530.

⁹² Мещерский Н.А. Древнерусская повесть о взятии Царьграда фрягами 1204 г. // Труды Отдела древнерусской литературы. – Т.10. – Москва; Ленинград, 1954. – С.120–135.

⁹³ Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов. – Москва; Ленинград, 1950. – С.49; ПСРЛ. – Т.25. – С.103.

⁹⁴ Морозова Н. Вопросы языка и текстологии летописей Великого княжества Литовского: Хроника Быховца. – С.80–81; Gudmantas K. Vilnius ir Krokuva: Keletas XVI amžiaus pirmosios pusės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės literatūrinio gyvenimo štrichų // Pirmasis Lietuvos Statutas ir epocha: Staripsnių rinkinys / Sudarė I.Valikonytė, L.Steponavičienė. – Vilnius, 2005. – P.284–300; Narbutas S. Lietuvių kilmės iš romėnų legenda kultūrinės integracijos šviesoje // Senoji Lietuvos literatūra. – Kn.17: Literatūros istorija ir jos kūrėjai. – Vilnius, 2004. – P.286–315; Rowell S.C. Amžinos pretenzijos arba kaip turime skaityti elitinę literatūrą // Seminarai. – Vilnius,

уважає Д.Голдфренк, автором Лавришівської історії, до якої він відносить і цей епізод, був саме християнин західного обряду⁹⁵.

Огляд джерел, які було використано при моделюванні одного невеликого сюжету, вражає. Відтак, можна припустити, що авторові було потрібно просто узгодити власні джерела, котрі подеколи подавали різні відомості. Здається, зміна імен у даному сюжеті відбувалася саме через знайомство автора ЛЧ із псковсько-новгородською традицією. У ній, на противагу ГВЛ (де нічого не сказано про подальшу долю Довмонта, тільки глухий відгомін є в повідомленні про вигнання Войшелком своїх ворогів із Нальщі та Дялтуви), майже не ідеться про причини втечі Довмонта до Пскова («Тогда оканьнымъ вѣзда господь по дѣломъ ихъ: всю бо землю ихъ оружиемъ поплѣни, а по християньскои земли веселие бысть всюда. Тогда вбѣгоша въ Пльсковъ съ 300 Литвы с женами и с дѣтми») ⁹⁶. Натомість у літописах XV–XVI ст. (як псковських, так і новгородських) існувала окрема «Повість про Довмонта» – використовуючи її, автор мав якось примирити сюжети.

Другий, запозичений із Галицько-Волинського літопису, сюжет (у самому ГВЛ він є першим) стоїть у тісному зв'язку з першим: це сюжет про хрещення Войшелка та заснування ним монастиря.

Галицько-Волинський літопис ¹	Легендарна частина (Р) ²
1. Бяше ше же у него (Миндовга – К.К.) сынъ Воишелкъ же и дъчи, дщерь же отда за Шварна за Даниловича до Холма. 2. Воишелкъ же нача княжити в Новѣгородѣ в поганьствѣ боуда и нача проливати крови много. Оубиваетъ бо на всяк день по 3 по 4. Которого же дни не оубьяшетъ кого, печаловашетъ тогда. Коли же оубьяшетъ кого, тогда весель бьяшетъ. 3. По сем же вниде страх Божии во сердце его. Помысли въ собѣ, хотя прияти святое крещение и крестися тоу в Новѣгородѣ и нача быти во крѣстьянствѣ. И по семъ иде Воишелкъ до Галича къ Данилови князю и Василкови хотя прияти минский чинъ. Тогда же Воишелкъ хрести Юрья Лвовича, тоже потомъ иде в Полониноу къ Григорьеву в монастырь и пострижеса во черныцѣ и бысть въ монастыри оу Григорья три лѣта. Оттолѣ же поиде во Святоую Гору, приеъмъ благословение от Григорья. Григорѣи же бьяшетъ человекъ святъ, акогоже не боудеть перед ним и по нем не боудеть. Воишелкъ же не може дойти до Святѣи Горѣ, зане мятежъ бысть великъ тогда в тѣхъ земляхъ. 4. И приде опять в Новѣгородок, оучини собѣ монастырь на рѣцѣ Немнѣ межи Литвою и Новымъгородькомъ и тоу живяше.	1. Троииденъ пак пойметъ жону у княжати мазовэцкого, дочку его, и мѣл з нею сына, реченаго Рымонта. 2.а. И коли сын его Рымонт доростал лѣт своих, и отецъ его Троииденъ дал его для науки языка руского до Льва Мѣстиславича, которыйи заложыл город во имя свое, Львов. 3.а. И мешкаючи Рымонту у князя Льва, и навчылся языка руского, и сподобалася ему вѣра хрестиянская и окрестился, и врозумѣл, иж тот свѣтъ ничего не ест, и опустившы свѣтъ и пострыгъся в черныцы, и названо имя ему Василии, а прозвищемъ Лаврыш. 4. И будучы ему в черныцѣх, прышол до дядка своего Нарымонта и просил его, абы ему дал в Новогородскомъ повѣте мѣстцо на пушы <u>подле реки Немна</u>, гдѣ бы собѣ монастырь збудовати мѣл, и он ему допустил. И он собѣ там монастырь збудовал, и поставил напервеи церьков святого Воскресенья, и оттоле прозвано Лаврышов монастырь. 5. И будучы ему у монастыры, дядко его умереть, и панове литовские и жомойтские взяли собѣ великим княземъ Троиденя. И пануючы великому князю Троиденю, и князь великий Довмонт, прышодьшы зо Пскова, возьметъ городъ Польштѣск и почнетъ княжыти на Пскове и на Полоцку. И жалъ ему было того велми, иж брат меншый ослѣ панство у Литве, и почал о томъ мыслити, як бы его мѣл о смерть прыправити. А в тѣхъ часехъ пануючы Троиденю, умерли ему обадва браты, князь Гольша а князь Кгедрус.

1998. – P.19–20; *Suchocki J.* Geneza litewskiej legendy etnogenetycznej: Aspekty polityczne i narodowe // *Zapiski Historyczne*. – T.LII. – Zesz.1. – Toruń, 1987. – S.27–65.

⁹⁵ *Goldfrank D.* The Lithuanian Prince-Monk Vojšėlk: A Study of Competing Legends. – P.62.

⁹⁶ Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов. – С.84–85.

6. посем же поча дѣмати конюси Миндовгови . дѣ . <u>паробци</u> . како бы лзѣ имѣ оубити Трената . <u>цнomoу же идoущoу до мoвничa мѣтѣсa</u> . вни же оусмотрѣвше собѣ верема такова <u>оубиша</u> Тренатоу . и тако бы^ѣ конѣць . оубитѣя Тренатина	6. А з оное вышеписаное вазни князь великий Довмонт направил шесть <u>мужыков</u> на брата своего Троицена забити, яко ж он шол бѣзпечне собѣ з лазни в Новгородку, и тые мужыки его зраднѣ <u>забили</u> (помста Римонта: убивство Довмонта та вибір нового великого князя литовського – К.К.)
--	--

Примітки:

1 – ПСРЛ. – Т.2. – Стл.858–860.

2 – Там же. – Т.35. – С.150–151.

Як бачимо, ці два сюжети доволі тісно переплітаються не лише у ГВЛ. Причому і в тексті ЛЧ можна побачити певний текстуальний «шов» (введення оповіді про вбивство Тройдена «мужиками» Довмонта). Якщо, як ми спробували довести вище, укладач легендарної частини був обізнаний із псковськими та новгородськими літописами, то він знав, що Войшелк у цій традиції пов'язувався з Довмонтом дуже тісно⁹⁷. І саме у цьому можна вбачати причину відсутності імені Войшелка та введення його під іншим іменем. За версією новгородських літописів, Войшелк і Довмонт були братами, обидва стали християнами та жили в мирі. Саме тому, як видається, Войшелк не підходив укладачеві ЛЧ: він цілеспрямовано малював зовсім інший образ князя Довмонта.

Прізвисько «Лавраш» – це очевидний епонім від Лавришівського монастиря, який нібито він заснував. Однак, якщо порівняти епізоди 2.а та 3.а з вихідним записом писця Ієва до «Паренесиса» Єфрема Сирина (переписаний наприкінці XV ст.⁹⁸), можна помітити певну сюжетну подібність: «И быс оу него (у Петра, тивуна князя Володимира Волинського – К.К.) снѣ именемъ Лаврентии его же уда учити стымъ книгамъ, наказываше апостольскими заповедьми на вся чась»⁹⁹. Таким чином, знаючи цю приписку та ототожнюючи «монастырь на рѣцѣ Немнѣ межи Литвою и Новымъгородькомъ», згаданий у ГВЛ, і Лавришівський монастир (що справді знаходиться на Німані) автор змодельовав «Лавраша».

Можна резюмувати, що автором легендарної частини була світська особа, котра мала доступ до великої бібліотеки, де зберігалися не лише латинські та польські твори¹⁰⁰, але й списки руських літописів. Робота автора (чи авторів) полягала не в переписуванні власних джерел, а в переповіданні їх у власній інтерпретації (встановлюючи потрібні логічні зв'язки), зі зміною оцінок, присутніх у ГВЛ, а також не використовуючи прийомів класичного літописання. Ідеться про біблійні алюзії та відсилки до інших джерел через згадування

⁹⁷ Охотникова В.И. Повесть о Довмонте. – С.110–115.

⁹⁸ Столярова Л.В. Свод записей писцов, художников и переплётчиков древнерусских пергаменных кодексов XI–XIV вв. – Москва, 2000. – С.119–122.

⁹⁹ Там же. – С.120.

¹⁰⁰ Gudmantas K. Apie kai kurias 1510 m. Aleksandrijos ir legendinės Lietuvos metraščių dalies sąsajas // Archivum Lithuanicum. – 2003. – №5. – P.207–226, 237; Idem. Alberto Goštauto biblioteka ir Lietuvos metraščiai // Knygotyra. – 2003. – T.41. – P.1–16; Idem. Vėlyvųjų Lietuvos metraščių veikėjai ir jų prototipai: «Romėnai» // Senoji Lietuvos literatūra. – Kn.18: Istorijos rašymo horizontai. – Vilnius, 2005. – P.113–139.

певних символічних героїв. Прикладом можуть слугувати характеристики Тройдена та Андрія Полоцького¹⁰¹.

Як зауважив Т.Сушицький, однією зі спільних рис між ГВЛ та ЛЧ є світський характер літопису. Однак світський характер звісток, цікавість до світських подій не означає світського характеру викладу. Тобто літературні прийоми Галицько-Волинського літопису, механізм використання формул і топосів у тексті, були незрозумілими авторові легендарної частини. Справа полягала, очевидно, у зміні культурної та літературної ситуації. А також у тому, що ЛЧ не є продовженням галицько-волинської літописної традиції, що хотілося б віднайти дослідникам. Світський характер викладеного матеріалу та світський характер викладу аж ніяк не є тотожними. Так, для книжника XV ст., котрий був продовжувачем класичної літописної традиції, топоси при характеристиці героїв як «беззаконників» диктувалися біблійними алюзіями. Тому й етикетність вимагала звернення до протиставлення «законників» і «беззаконників», «християн» та «язичників». Це яскраво бачимо навіть при порівнянні топосних характеристик Андрія Полоцького і Тройдена у ГВЛ.

Натомість у легендарній частині спостерігається зовсім інша картина. Біблійні алюзії відкинуто, топоси Галицько-Волинського літопису не використовуються. Більше того, порівняння Тройдена з відомими гонителями християн Іродом, Антіохом та Нероном сприймається буквально, тобто немає ніякого «підтексту», котрий відсилав би до певної події священної історії. «Беззаконні» Ірод, Антіох, Нерон сприймаються як «окрутные и вальечные» правителі для інших земель¹⁰². Натомість автор створює нове поле формул, причому вони діють, як видається, тільки у цьому (і генетично спорідненому з ним) тексті. Про топоси взагалі годі говорити, оскільки зрозуміло, що «спільні місця» для літератури Великого князівства Литовського та літератури Галицько-Волинської держави – різні речі.

¹⁰¹ Див.: Кириченко К. Галицько-Волинський літопис і створення легендарної частини 2-го зводу літописів Великого князівства Литовського. – С.118.

¹⁰² Характеристику «вальечного» правителя отримує Гедимін («И кнежил великий князь Къдими́н мно́го лѣтъ на князствѣ Литовскомъ, Рускомъ, и Жомойтскомъ, и былъ справедливый, и много валькъ мевалъ и завѣжды зыскивалъ, и пановалъ fortunливѣ олигъ до великого старости свое»; див.: ПСРЛ. – Т.35. – С.96–97, 153, 181, 201, 222).

Додатки

Табл.1¹

Рік	Іпат. ⁱⁱ	Значення	Список	Легендарна частина	Значення
6723/1215, між-лицькіми, волинськими та литовськими князями же-имена Литовських князей» ⁱⁱⁱ	1. Живиньбоудь ⁱ	«се старшен»	Рум. Рач. О	Живинбуд Живинбуд Zivimbuda	Батько Куковойта, ?
	2. Давьлать ²			немає	
	3. Довьспруункь ³		К Рач.	немає Довспруункь	з 4 найвищих родів шляхти, що прийшли з Палеомоном
			Є	Додешронк	с Китаверус (Є)
			Рум.	Давеспруунк	с Колюмнов (Рум.)
4. Мидогь		брат Довспрунка	К, О	«Довспруунков Дявильтовъ» (род.в.)	з його син – Гирус (Кр.), Кгирус (Рум.), Кигусс (О)
5. Виликаиль		«братъ Довьатовъ» ⁴		немає	«Миндовгова сына Олькитимонта, великого князя Гольпанського» Згаданий непрямо, як батько Олькитимонта Гольпанського
6. Ерьдывиль		«Жемотьський ⁵ кня(з)»	Рум. ⁶ Р ⁷ О Є, К	Ердивил Ердивил немає	= Кгімунт (як залишок попередньої редакції також в О) = Немонос (версія попередньої редакції)
7. Вькынтъ ⁸			Рум. Р О Є, К	Вькынт Вькынт немає	= Скірмонт (версія попередньої редакції)
8. Кинтибоудь ⁹		«а Роушківичевъ ¹⁰ »	Є К	Квиньбунт Квиньбунт ^{iv}	Трансформується зі «Скинбунта» (Є), князь на Юрбарку и на Кунове и на всей земли Жемонгской, син Кернуса
9. Вонибоудь(т) ¹¹				немає	

Продовження табл. 1

Рік	Іпат. ^а	Значення	Список	Легендарна частина	Значення
	10. Боутовить ¹²			немає	
	11. Вижикъ ¹³			немає	
	12. Вишлий ¹⁴	сын Вижеика		немає	
	13. Китени			немає	
	14. Пликосова			немає	
	15. Вишимоу(у) ¹⁵	«а се Боулевичи» ¹⁶ «его же оуби Миндого тъ. и женоу его поаль. и братью его побиль»	Арх., Рум., Патр., РЄ О	немає імені, але є сюжет. Хоча сюжет м.б. списаний із 2-ї версії, де цю «роль» відведено Довмонтові	
	16. Едивила ¹⁷ (род.в.)	брати Вишиму, вбити Миндогом?		=? Ердивилу	
	17. Спроудійка ¹⁸ (род.в.)			немає	
	18. Юльки	«а се князи. из Даво(л) твы» ¹⁹		немає	
	19. Поукиць ²⁰			немає	
	20. Ликинь ²¹			немає	
	21. Бикши				
«си же вси миръ даша кн[я]зо Данилови. и Василюку»					

Продовження табл.1

Рік	Інат.	Характеристика за ГВЛ			
6754	22. Анишвно Рушківчъ	князь	немає		
6755	23. Лековний Лоньковеній	князь	немає		
6723, 6743, 6757, 6760, 6761, 6763, 6765, 6766, 6770², 6771, 6772	24. Минъдогъ Миндовгъ	Самодержецъ быс во всен земли литовской	Згаданий непрямо, як батько Ольгтимонта Гольшанського: «Миндовгова сына Ольгтимонта, великого князя Гольшанского»	Р, О, Рум., Є	
6760, 6761, 6762, 6768, 6771	25. Тевтивил Товтивил	синовець Миндовгов	немає		З'являється лише у «Хроніці Биховця» у виписках з ГВЛ
6762, 6770	26. Единид	синовець Миндовгов	немає		
6761	27. Ревба	посол литовський (не князь)	немає		
6763, 6765, 6768, 6770, 6771, 6772, 6776, 6790	28. Воишелкъ Вышелкъ, Вы- шелкъ	князь, син Миндовга	немає Воишилк Воишилак Voyszvilk	К, Є Арх., Рум., Патр., Р О	Син Рингольта, останній із роду Полемона
6766	29. Хвалъ	воевода Миндовга	немає		
6766	30. Сиръвидъ Рюшкович	князь	немає		
6770	31. Тюдияминович Ковдижадъ	воевода Миндовга	немає		
6770, 6771	32. Довмонт	нальшанський князь	Домонт Довмонт Domonth	К Арх., Рум., Патр., Р Є О	Князь утенський, другий син князя Романа. Наступної історії у списку К немає Князь утенський, другий син князя Романа. Забирає у свого старшого брата Наримонта дружину (сюжет із ГВЛ, але Довмонт заміняє тут Міндовга ГВЛ, а Наримонт відповідає Довмонтові ГВЛ), після чого втікає до Пскова

Продовження табл. 1

6770, 6771	33. Тренгта	сестричич Міндовгов		немає	
6770	34. Рукля (род. пад.)	сини Міндовга		немає	
	35. Репекья (род. пад.)			немає	
6778, 6782, 6784, 6786	36. Троицен	князь	К. Арх., Рум., Патр., Р, Є, О	Троиценъ Троиден Троиценъ Troidzien	П'ятий син князя Романа, брат Довмонта, князь ятвязький і дайनावський Батько Римонта-Лавриша-Василя
6778	37. Борза	брати Тройдена		немає	Цих імен у ЛЧ немає, але чотири брати у Тройдена за версією легендарної частини все ж є: Наримонт, Довмонт, Гольша, Гедрус
	38. Сирпунтий			немає	
	39. Лесий			немає	
	40. Свелкений			немає	
6782	41. Тридь	воевода литовський		немає	
6797	42. Будикидь	князь		немає	
6797	43. Будивидь	князь		немає	

1 За версією Хлебниковського та Потодінського списків (далі – ХП) живиньбоуд.

2 ХП довьять.

3 ХП довьяспроуикъ.

4 ХП довьяловъ.

5 ХП Жемоитскыи.

6 Вікнт та Ердивіл (саме у такій послідовності) з'являються після своїх «дублерів»: Немоноса та Скірмонта.

7 У списку Р подано обидві версії з приміткою після Немоноса та Скірмонта: «А в інших тьх же назва Ердивил и Скірмонт».

8 ХП выкыить.

9 ХП кинтибоуд.

10 ХП роускович.

11 ХП вьнибоут.

12 ХП боутовит.

13 ХП вижеивъ.

14 ХП вишпи.

15 ХП вишпиоуть.

16 ХП боулевечи.

17 П едивала.

18 ХП съпроудъйка.

19 ХП изъ лотвы.

20 ХП поуцкыиъ.

21 ХП ликъиъ.

22 Із статті 6770 р. форма імені, представлена у ГВЛ, послідовно вживається «Миндовгъ»/«Миньдовгъ», на відміну від попередніх згадок, де представлено написання «Миньдогъ».

і Імена подано у хронологічній послідовності для Іпат. (за хронологією Іпатівського списку), для ЛЧ – із номером у дужках, під яким з'являється той чи інший князь.

ii ПСРЛ. – Т. 2. – Москва, 1998.

iii Там же. – Стп. 735–736.

iv За списком Красинського.

Табл.2

Імена, запозичені з Галицько-Волинського літопису

Імена подано в порядку, як вони зустрічаються в тексті легендарної частини. У першій колонці – імена (з короткою характеристикою персонажа за текстом легендарної частини) за списком Красинського та текстом першої редакції ЛЧ (читання, які містять майже всі списки), у другій – із другої редакції (тобто імена, які з'являються тільки у списках Рачинського, Румянцевському, Археологічного товариства та Ольшевського), в останній – імена «прототипів» за Галицько-Волинським літописом із короткою інформацією, яка про них подається у ГВЛ із зазначенням річної статті (за Іпатіївським списком), де про них згадується. Прочерк означає, що цього персонажа в даній групі списків немає, протилежний випадок позначається +. У списках Рачинського та Румянцевському є читання і першої, і другої редакцій, тож персонажі інколи мають два імені. У такому випадку + відноситься до першої колонки, але не виключає другої (тобто в тексті є імена і Скимонт, і Ердивіл, але персонаж, що ними позначається – один). У квадратних дужках після = подаються імена, які вживаються у списках замість імен, запозичених із ГВЛ.

Списки: К – Красинського, Р – Рачинського, Рум. – Румянцевський, Арх. – Археологічного товариства, О – Ольшевського, Є – Єврейновський.

К	1-ша редакція	2-га редакція		ГВЛ
		Р, Рум,	Арх, О	
1. –	1. <u>Довспрунк</u> (Р, Є, Рум., [Арх.]) ¹ : «с Китаврұь» – один із чотирьох «рожаевъ навышшихъ», що вийшли з Палеомом із Риму. Серед чотирьох названий першим	+		1. <u>Довъспрункъ</u> ² (Іпат.: 6723): один зі «старишихъ» литовських князів
2.	<u>Ѓинбунт</u> (Р, Рум., Є, К, О): син Куноса, онук Палемона. Князь «на Юрборку, Куносове и на всей земли Жемоицкой»	+		2. <u>Кинтибоутъ</u> ³ (Іпат.: 6723): один із Рушковичів. У договорі Рушковичі йдуть одразу за жемайтськими князями (№3). Ідентифікуємо за Е.Гудавічюсом ⁴
3.	[=Скимонт]: син Монтвіла (князя Жемоицького), онук Ѓинбунта. Засновник Новогрудка та Новогрудського великого князіння; «зарубил» міста, «от Батыя спустошенъ»: Гродно, Берестя, Дорогичин та Мельник, де й княжив. Надавав «острови паном» ⁵ своїм, которые с ним вышли»	+	3. <u>Ердивилъ</u>	3. <u>Ерьдивиль</u> (Іпат.: 6723): один із двох жемайтських князів
4.	[= Немонос] син Монтвіла, онук Ѓинбунта, великий князь жемайтський	+	4. <u>Викент</u>	4. <u>Выкынтъ</u> ⁶ (Іпат.: 6723, 6760): один із двох жемайтських князів
5.	<u>царь Батый</u> (Р, Рум., Є, К, О, [Арх.]): «И часу панованья Монтилово повстал цар Батый и пошол на Рускую землю, и всю Рускую землю звоевал, и князеи русских постинал, а иных у полон повел, и столец все Руское земли город Киев зъжог и пуст учинил»	+		5. <u>Батый</u> (Іпат.: 6745, 6748 і т.д.) – хан татарський

Продовження табл.2

6. князь великий киевский Дмитрей (Р, Рум., К, О) ⁷ : утікає від Батия до Чернігова, а потім став князем друцьким	+	6. Дмитръ (Іпат.: 6746, 6748): «киевский тысяцкий Даниловъ», сидів у Києві під час Батиевої навали, був захоплений у полон при взятті Києва
7. [=Гирус]: великий князь литовський та жемайтський (по смерті Вікента), «с Китаवरасу» (перший об'єднав ці два князівства)	7. Живинбуд: син Гируса та Пояти; батько Куковойта	7. Живиньбоудъ ⁸ (Іпат.: 6723): перше ім'я у списку князів, у договорі 1215 р. Перший серед «старшихъ»
8. Шварно (К, Є): син Мінгайла, князь новгородський, воював із Мстиславом луцьким і пінським та переміг його на р. Ясолді з допомогою Куковойта; забрав міста Пінськ, Туров. Переможно воював із татарами (цар Булаклай), убив Булаклая в битві на Койданові, захопив Мозир, Чернігів, Стародуб, Корачев	8. [=Скирмонт]:	8. Шварно (Іпат.: 6721, 6763, 6766, 6768, 6769, 6770, 6772, 6776, 6780): син Данила Галицького, недовго після Войшелка правив у Литві ⁹
9. Мстислав луцкий и пинский (Р, Рум., Є, К, О, [Арх.]): почав війну зі Шварном/Скирмонтом, «хотечи его выгнати з отъчизны своею, з Берестя а з Мельника, и з Городна, и з Новагородка», але був переможений, ледве втік до Луцька	+	9. Мстислав (Іпат.: 6721, 6782, 6791, 6795, 6797): син Данила Галицького, князь володимирський після смерті Володимира
10. царь Булаклай (Р, Рум., К, Є, О, Арх.): вимагав від Шварна/Скирмонта «виходів», «як з тых городов хожывали за предков его, князеи руских», але зазнав поразки й був убитий у Койданові	+	10. Балай ? (Іпат.: 6751): восвода татарський, посланий на Холм ¹⁰
11. [=Скиррайло] син Шварна/Скирмонта, князь новгородський, воює із царем Курдасом, і вбиває його на р. Окуньовці. Тут же вбивають дох його братів – князя Писимонта Туровського та Любарта Корачевського; батько Ольгимонта	11. Тренята	11. Тренята (Іпат.: 6770, 6771): «сестричч Миндовгов»; пов'язується з Жемайтиєю; один з убивць Миндовга; після його смерті «нача княжти во всей земли Литовской и в Жемоити»; убивця Товтивила полоцького; убитий «конюшими Миндовговыми», коли йшов до «мовничи»
12. Писимонт (Р, Рум., К, Є, О, Арх.): син Шварна/Скирмонта, князь туровський, убитий за Мозирем, на р. Окунівці	+	12. Висимоть (Іпат.: 6760): убитий під містом Вікента Тверимет. Ідентифікується також із Вишимутом ¹¹ – Вишимоу(т) ¹² (Іпат.: 6723): із роду Булевичів; «его же оуби Миндого ть. и женоу его поultz. и братью его побилъ»
13. Лев Володимирский (Р, Рум., К, Є, О, Арх.): князь руський, один зі змовників проти князя Рингольта. Розбитий на р. Могильній	+	13. князь Лев, син Данила Галицького (?)
14. –	14. Войшелк: син князя Рингольта, князь новгородський, мав двох братів. На ньому закінчується рід Палемона	14. Войшелкъ (Іпат.: 6763, 6765, 6768, 6770, 6771, 6772, 6776, 6790): син Міндовга, убитий Левом Даниловичем Галицьким

Продовження табл.2

15. <u>Довмонт</u> (Р, Рум., К, Є, О, Арх.): другий син Романа, князя литовського, жемайтського та руського; брат Наримонта, Гольши, Гедруса і Тройдена; князь утенський; одружений із дочкою Флядри Ліфляндського; забрав дружину в Наримонта (сестру своєї померлої дружини); перед загрозою спільного походу братів утік до Пскова, став там князем; захоплює Полоцьк; убитий сином Тройдена – Лаврашем	+	15. <u>Довмонт</u> (Іпат.: 6770, 6771): нальшанський князь, його дружину «позя за ся» Міндовг, безпосередній убивця Міндовга та двох його синів; у ГВЛ більше відомостей про нього немає, є тільки згадка про знищення Войшелком ворогів у Нальшанах, із допомогою Шварна
16. <u>Тройден</u> (Р, Рум., К, Є, О, Арх.): п'ятий син Романа, князь ятвязький і дайнавський із руки Наримонта, характеристика (ГВЛ); одружений із дочкою мазовецького князя, мав сина Римонта; убитий «мужиками» князя Довмонта в лазні	+	16. <u>Тройденъ</u> (Іпат.: 6778, 6782, 6784, 6786): князь литовський, мав трьох православних братів, яких убив у війнах Василько Романович (Іпат.: 6782)
17. –	17. <u>Лев Мстиславич</u> (Р, Рум., Є, О, Арх.): до нього віддано в науку Римонта, сина Тройдена, у м. Львів, яке він заснував у своє ім'я	17. <u>князь Лев</u> , син Данила Галицького (?)
18. –	18. <u>Володымер Володимирский</u> (Р, Рум., Є, О, Арх.): убитий Гедиміном під містом Володимиром	18. <u>князь Володимир Василькович</u> (?)
19. –	19. <u>Лев луцький</u> (Р, Рум., Є, О, Арх.): утік від Гедиміна з Луцька до Брянська, загинув під Києвом, у битві з Гедиміном	19. <u>князь Лев</u> , син Данила Галицького (?)
20. –	20. <u>Роман брянський</u> (Р, Рум., Є, О, Арх.): зять Лева луцького, князя волинського	20. <u>князь Роман брянський</u> (Іпат.: 6771, 6772, 6782): проти нього посилав свої війська Міндовг, його дочка Ольга була замужем за Володимиром Васильковичем
21. –	21. <u>Миндовг</u> : батько Ольгимонта Гольшанського, якого Гедимін посадив на Києві та Переяславі	21. <u>Миндовг</u> (Іп: 6723, 6743, 6757, 6760, 6761, 6763, 6765, 6766, 6770, 6771, 6772): брат Довспрунка; «самодержец» землі Литовской, перший король Литви

1. Можливо, Довспрунк також з'явився у другій редакції, оскільки у списку К, де збереглася найстарша редакція ЛЧ, його немає. Список Є, що також частково відображає першу редакцію, пізніше, очевидно, редагований за більш пізньою версією. Але це може бути тільки припущенням – у всіх інших варіантах Є підтримує читання К.

2. XII довьспроуикъ.

3. XII кинтибоуд.

4. Автор подає такі версії цього імені – Kentbutas, Gintbutas, Gimbutas (див.: *Gudavičius E. Bandyas lokalizuoti XIII a. lietuvių kunigaikščių valdas // Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai. – A serija. – 1984. – Т.3 (88). – Р.72–73*).

5. Р: «И подавал паном своим, которые с ним вышли, острова и пущи: Грумпу дал остров коло реки Ошмены, которое тепер зовется Ошмена, и все прилежающее к Ошмене, што тепер князи и панове в повете Ошменском держать. А Эйкшнэви дал остров, который по нем назван ест Эйшпшкки, и все прилежающее к повѣту Эйшпшскому. А Кгровжу дал остров, который его именем назван ест, Кгровжышки, и увесь повѣт Кгровжышкии. И с Трумпя родился Кгаштолт, а зъ Эйкша родился Довоина, а зъ Кгровжа родился Монъвид, а потом умер» (див.: ПСРЛ. – Т.35. – С.147).

6. XII выкынтъ.

7 У протографі Є очевидний пропуск.

8 XII живиньбоуд.

9 Таку інформацію подає ГВЛ. Сучасні дослідники вважають, що реально Шварн ніколи не був литовським князем (див.: Dubonis A. Traidenis: Monarcho valdžios atkūrimas Lietuvoje (1268–1282). – Vilnius, 2009. – Р.43–55).

10 Русина О. Сіверська земля у складі Великого князівства Литовського. – К., 1998. – С.56. Однак, можна вбачати також: Бирюй Кадан (?) (Іпат.: 6748); темник татарський; Бурундай (?) (Іпат.: 6745, 6748, 6768, 6769); Болакчей (ЛМ: 5.№73.8, 1497 р.): посол від Ачжи-Гірея до Александра.

11 Vismantas (див.: Gudavičius E. Bandydas lokalizuoti XIII a. lietuvių kunigaikščių valdas. – Р.74–75).

12 XII вишимоуть.

The article is a continuation of the study of the influence of Halychyna-Volyn' Chronicle' text on the legendary part creation and development. This study focuses on direct text borrowing from the Halychyna-Volyn' Chronicle in the legendary part (Lithuanian princes names, plots), editing tendencies, mechanisms of legendary part text' development by additions from other sources.

Keywords: *Grand Duchy of Lithuania, chronicles, legendary part of Lithuanian chronicles, Halychyna-Volyn' Chronicle, textology.*

